

51.4 का 12/11
2/17

Cooling Systems (I) Pvt.,Ltd.

GODBOLE CHAMBERS
Plot No.1, Parijat Society,
Bibwewadi Road, Pune - 411 037
Phone - 4218862 4210177

i) Manufacturers of:

1. Control Panel Air Conditioners
2. Oil Chilling Units.
3. Coolant Chilling Units.
4. Air to Air Heat Exchangers.

ii) OE Suppliers to:

1. TELCO,
2. SKF Bearings Ltd.
3. BAJAJ AUTO LTD.
4. Sandvik Asia Ltd.
5. TAL Manufacturing Solutions Ltd.
6. KSB Pumps Ltd. and many more other Customers.

With
Best Compliments
From

Peejay Pipe Agencies

घर, बंगले व कारखाने स्वस्त दरांत रंगविण्यासाठी

जे.बी.शिगवण

पेंटिंग काँट्रॅक्टर

४३०, शनिवार पेठ, पुणे ४११ ०३०

ऑफिस - सकाळी ८ ते १० संध्याकाळी ५.३० ते ७.३०

ऑफिस फोन ४४५३२६१

निवास ४४८९७२५

मोबाईल ९८२३०३९०५८

आम्ही स्टॅंडर्ड कंपनीचे रंगाची पसंती करतो.

मे. एशियन पेन्ट कंपनी

मे. ड्यूलक्स पेन्ट कंपनी

मे. गुडलास नेरोलॉक पेन्ट कंपनी

मे. सुपर स्नोसेम सिमेंट पेन्ट कंपनी

जन्मदा / दीपोत्सवी स्मरणिका २००२

६७

नवे शतक, नवे विचार

डॉ. प्रकाश गोळे

पावसाळ्यात आकाशातून संधपणे जाणारे ढग पाहणे मला फार आवडते. जाता जाता पाऊस शिंपीत जाणाऱ्या या महायानांची तुलना कशाशीच होऊ शकत नाही. या अर्पणातच त्यांचं जीवनही संपतं, विलीन होऊन जातं अवकाशात. आकाशात ढगांची गर्दी झाली की सूर्यप्रकाश मंदावतो, जणू सूर्यकिरणांना पृथ्वीवर येण्यास मज्जाव केला जातोय. का सूर्यकिरणातलं चैतन्य पावसाच्या थेंबाथेंबात भिनविण्याचं काम चालू असतं त्या वेळी आकाशात. मग जेव्हा पावसाचा थेंब आकाशातून खवतो, त्या वेळी मातीचा कण, गवताचं काड, झाडाचं पान थरारतं, सारी सृष्टी गर्भोत्सुक बनते. दरवर्षी हे सारं भावतं पावसाळ्यात. दरवर्षी उसळणारं हे जीवनाचं कारंजं पाहण्यात अपूर्व आनंद असतो.

पण निखळपणे हा आनंद उपभोगण्याचं सुख कितीजणांना घेता येतं? आपण सारे पावसाकडे डोळे लावून बसतो निराळ्याच कारणांसाठी. शेतकऱ्याला काळजी असते आपल्या पिकांची. शहरवासीयाला असते त्याच्या पिण्याच्या पाण्याची, उद्योजकाला असते वीजपुरवठ्याची ! दरवर्षी निसर्गात उमलणारे हे चैतन्यमय अंकुर माणूस भौतिक सुखाच्या मागे लागून खुदून टाकतो आणि काळज्या विवंचना यांच्या दडपणाखाली आपलं व्यक्तित्व घुसमटून टाकतो.

माणूस शेती करू लागला आणि काळज्यांचं, विवंचनांचं घोंगडं त्यानं कायमचं आपल्या खांद्यावर टाकलं. गेली दहा हजार वर्षे आपण हे घोंगडं, हे ओझं वागवीत आहोत. माणसाच्या साऱ्या भौतिक समस्यांचं (त्यामध्ये मानसिक, सामाजिक, राजकीय, तंत्रविषयक अशा सर्व समस्या आल्या) मूळ शेतीपासून आहे, असं मी म्हटलं तर अनेकांना राग येईल. पण संशोधकांच्या मते माणूस जेव्हा कंदमुळे, वनस्पतीपासून मिळणाऱ्या अन्न चिजा, क्वचित् शिकार यांच्यावर जगत होता, तेव्हा त्याचं जीवन आजच्यापेक्षा कितीतरी आनंदमय होतं. भटके जीवन संपवून माणूस शेतीमुळे एकाजागी स्थिरावला, जमिनीच्या तुकड्यावर हक्क सांगू

लागला. स्थावर मालमत्ता जमवू लागला आणि तेव्हापासून त्याच्या जीवनात हेवेदावे, भाऊबंदकी, तंटेबखेडे आणि त्यामुळे होणारा हिंसाचार, लढाया व युद्धे कायमची झाली. दरवर्षी शेत लावणं जसं नित्याचं झालं, तसं निसर्गाच्या लहरीपणाचे चटके सोसणं हे अपरिहार्य झालं. गेल्या दहा हजार वर्षांत त्यामुळे कितीएक पिडले, खंगले, भुईसपाट झाले.

शेतीने शेतकऱ्याच्या नव्हे, समाजाच्या पदरात, साठा करता येण्याजोगं भरघोस उत्पादन टाकलं. जमिनीशी जखडल्या गेलेल्या शेतकऱ्यानं समाजाची शिंदोरी बांधून इतरांना प्रगतीच्या दशदिशा, नवी क्षितिजे खुली करून दिली. इतरांना शेतकऱ्याला शिकवली, त्याच्या पदरात टाकली साधी राहणी आणि आध्यात्मिक विचारसरणी. भौतिक प्रगतीची कवाडे समाजासाठी खुली झाली

.....

भौतिक प्रगतीची कवाडे समाजासाठी खुली झाली तरी निसर्गाच्या लहरीपणाचे शेतकऱ्याला बसणारे चटके समाजाला कमी करता आले नाहीत.

शेतीत सुधारणा झाली उत्पादनवाढीच्या दिशेने, निसर्गाशी जमवून घेऊन शेतीतली असंभाव्यता संपविण्याच्या दृष्टीने नव्हे !
तांत्रिक प्रगती झाली ती मुख्यतः निसर्गावर मात करण्याच्या इर्षेने, त्याच्याशी जमवून घेऊन आपल्या जीवनपद्धतीला मुरड घालण्याच्या जाणीवेने नव्हे.

.....

तरी निसर्गाच्या लहरीपणाचे शेतकऱ्याला बसणारे चटके समाजाला कमी करता आले नाहीत. शेतीत सुधारणा झाली उत्पादनवाढीच्या दिशेने, निसर्गाशी जमवून घेऊन शेतीतली असंभाव्यता संपविण्याच्या दृष्टीने नव्हे ! तांत्रिक प्रगती झाली ती मुख्यतः निसर्गावर मात करण्याच्या इर्षेने, त्याच्याशी जमवून घेऊन आपल्या जीवनपद्धतीला मुरड घालण्याच्या जाणीवेने नव्हे.

शेतीनं भरघोस उत्पादन जेव्हा मानवाच्या पुढ्यात टाकलं, तेव्हा आपली भौतिक प्रगती निसर्गाविरुद्ध जाण्यात, त्याच्यावर मात करण्यातच आहे हे त्याला कळून चुकलं, नव्हे शेतीने ही मानसिकताच त्याच्या मनात रुजवली. नैसर्गिक परिस्थिती जिथं विषम आहे तिथं आजही हे विशेष जाणवतं आणि नेमके हेच प्रदेश भरघोस उत्पादन देणाऱ्या शेतीस अनुकूल आहे. उदा. समशीतोष्ण कटिबंधातले प्रदेश. सौम्य उन्हाळा आणि कडक थंडी यामुळे

जवळपास बारमाही पाऊस असूनही या प्रदेशात जैविक विविधता कमी राहते. त्यामुळे शेतीसारखा जैविक विविधता कमी करणारा उपक्रम या प्रदेशात जास्त यशस्वी होतो. मातीची प्रत न बिघडवता दर हेक्टरी जादा उत्पादन काढणे शेतकऱ्याला सहज शक्य होते. निसर्गाला नमवून माणसाची भौतिक प्रगती साध्य करण्याचे बीज इथे रुजते.

कडाक्याची थंडी आणि जैविक विविधतेची कमतरता यामुळे खडतर आणि निरस बनलेल्या जीवनात सुखाचे रंग भरण्यासाठी यंत्रशक्तीला आवाहन करण्याचे स्फुरणही प्राप्त होते, अशा प्रदेशात; नैसर्गिक विविधतेचे वरदान लाभलेल्या उष्ण कटिबंधात ती गोष्ट होत नाही. त्यामुळेच कडाक्याच्या थंडीसारखे प्रतिकूल हवामान क्वचितच अनुभवणाऱ्या, जैविक विविधता भरपूर उपभोगणाऱ्या माझ्यासारख्याच्या मनात निसर्गाला नमवून भौतिक प्रगती साध्य

.....

यज्ञ संस्कृतीचा स्वीकार करून, अरण्ये हटवून ही मैदाने आर्यांनी वसाहतीयोग्य केली.
या सुपीक प्रदेशात शेती उत्तम होते हे लक्षात आल्यावर आर्य शेतकरी बनले.
नद्यांकाठची सुपीकता आणि आजूबाजूच्या अरण्यातून मिळणारी विपुल अन्य सामग्री
यांवर आर्य संस्कृतीने अनेक वर्षे वैभवशाली काळ उपभोगला.
पण जसजशी अरण्ये हटत गेली, तसतसे भूमीचे रूप पालटत गेले.

करण्याचे विचार कधीच रुजत नाहीत.

दरवर्षी पावसाचा लहरीपणा आमच्या देशात कोठेना कोठे अनुभवायला येतोच. शेतकऱ्यांची अशा वेळी झालेली दुर्दशा पाहिली की वरील विचार माझ्या मनात गर्दी करतात. गेली शेकडो वर्षे जर असे हवामान शेतकरी अनुभवत असतील तर त्याला तोंड देण्याच्या, त्याच्याशी जुळवून घेऊन आपली जीवनपद्धती ठरविण्याच्या प्रथा, तंत्रे इथे रूढ झाली असली पाहिजेत. मग आता ती कुठे हरवली? कशाखाली बुजून गेली?

मला वाटतं ती बुजून गेली, परकीय विचार, आचार आणि तंत्रे यांच्या ओझ्याखाली. परकीयांचे हे जोखड गेली शेकडो वर्षे आपला गळा सावकाश आवळीत चालले आहे. गेल्या शंभर-दीडशे वर्षात ही क्रिया झपाट्यानं होत चालली आहे. आणि गेल्या दहा-पंधरा वर्षात श्वास घेणेही कठीण होईल इतका गळा आवळला जातोय. हे परकीय आचार-विचार आणि तंत्रे विकसित झाली आहेत मुख्यत्वे करून समशीतोष्ण कटिबंधात. तेथील नैसर्गिक परिस्थिती भारताच्या फार मोठ्या भूभागाशी मिळतीजुळती नाही. भारताचा फार मोठा भूभाग, फार मोठे क्षेत्रफळ, समशीतोष्ण कटिबंधातल्या शेतीसाठी अनुकूल नाही. हे सत्य कुठेच का ठासून सांगितले जात नाही? भारत हा शेतीप्रधान देश आहे. नव्हे इथले हवामानच असे आहे की शेती हाच इथला प्रमुख व्यवसाय असणे अपरिहार्य आहे, अशा खुळ्या कल्पना का सगळीकडे पसरविल्या जातात?

मला वाटते, आपले हवामान, आपले वातावरण, आपली भूरचना, आपली जमीन आणि माती, आपल्या नद्या आणि सागर, आपली नैसर्गिक विविधता यांची जर खरी जाण मनात रुजली तर इथली भौतिक प्रगती. इथली सामाजिक, आर्थिक, राजकीय भवितव्य यांची निराळीच रूपे जाणवू लागतात. परकीय आचार, विचार, तंत्रे यांचा फोलपणा पटू लागतो.

मुळात भारताचे उत्तर आणि मध्य व दक्षिण भाग हवामान,

भूवैशिष्ट्ये वगैरेमध्ये एकमेकांपासून निराळे आहेत हे जाणवते. त्यामुळे इथले नैसर्गिक एवढेच नव्हे तर सामाजिक, आर्थिक, राजकीय परिस्थितीही वेगवेगळी आहे हे दिसून येते. विंध्य पर्वताच्या उत्तरेपासून हिमालयाच्या पायथ्यापर्यंत आणि पश्चिमेकडील थरच्या वाळवंटापासून पूर्वेकडे ब्रह्मपुत्रेच्या खोऱ्यापर्यंत हा जो भारताचा भाग आहे तो पुष्कळसा मैदानी आहे. फार पूर्वी इथे समुद्र होता. त्यानंतर पाणथळी व गाळाने भरून जाऊन मैदानी प्रदेश निर्माण झाला. थरचे वाळवंटीकरण होण्यास जरी हवामानातला बदल मुख्यतः कारणीभूत असला तरी वाळवंटीकरणाची क्रिया माणसाच्या उपक्रमांमुळे प्रखर आणि वेगाने झाली. सिंधू संस्कृतीच्या काळी हा प्रदेश धान्याचे कोठार होता, पण हवामानातील बदलांबरोबर शेती दिवसेंदिवस अवघड झाली असावी. शेती आणि नगरे वसविण्यासाठी लागणाऱ्या विटा भाजणे यामुळे जंगले तुटून वाळवंटीकरणाची क्रिया झपाट्याने होऊ लागली. आणि आर्यांच्या आगमनाबरोबर ही संस्कृती संपुष्टात आली.

गायी पाळणारे आर्य हाडाचे शेतकरी नव्हते. ते भारतात आले त्या वेळी गंगा-यमुनांच्या मैदानी प्रदेशात घनदाट अरण्ये होती. यज्ञ संस्कृतीचा स्वीकार करून, अरण्ये हटवून ही मैदाने आर्यांनी वसाहतीयोग्य केली. या सुपीक प्रदेशात शेती उत्तम होते हे लक्षात आल्यावर आर्य शेतकरी बनले. नद्यांकाठची सुपीकता आणि आजूबाजूच्या अरण्यातून मिळणारी विपुल अन्य सामग्री यांवर आर्य संस्कृतीने अनेक वर्षे वैभवशाली काळ उपभोगला. पण जसजशी अरण्ये हटत गेली, तसतसे भूमीचे रूप पालटत गेले. भूपृष्ठाखाली पाण्याने संपृक्त जमीन असल्याने जागोजागी पाणथळी निर्माण झाल्या, सुपीक जमीन पाणथळ होऊ लागली आणि शेती ही फायदेशीर, प्रचंड उत्पन्न देणारी उरली नाही.

सम्राट हर्षवर्धनाच्या आधीच वैभवशाली काळ संपुष्टात आला आणि त्यानंतर अव्याहत सुरू झाली परकीयांची आक्रमणे.

महाराष्ट्रात मराठवाडा, नगर, सातारा, सांगली, सोलापूर हे जिल्हे वगैरे भाग पुष्कळसे कोरडे आहेत. तरीपण तिथल्या देवरायांमध्ये जुने सदाहरित व निमसदाहरित वृक्ष आढळतात. याचाच अर्थ कमी पाऊस असूनही ओलावा धरून ठेवला जात असेल तर विविध प्रकारचे वनस्पतीजीवन जगू शकते.

ब्रिटिशांच्या आधी जे आक्रमक आले ते शेतकरी नव्हतेच. त्यामुळे शेतीकडे लक्ष देण्याची जरूरी त्यांना कधीच भासली नाही. भूमीची अवनती या काळात चालूच राहिली. ब्रिटिशांच्या काळातही परिस्थिती सुधारली नाहीच. त्यामुळे आपण स्वतंत्र झालो तेव्हा या भागांतील शेती अवनत स्थितीतच होती. ब्रिटिशांच्या यंत्रसंस्कृतीने अन्य उद्योग संपुष्टात आल्याने सर्वसामान्य माणूस जमिनीवरच अवलंबून राहिला आणि शेतीप्रधान देश अशी भारताची प्रतिमा तयार झाली.

ब्रह्मपुत्रेचे खोरे आणि त्याच्या पूर्वेकडचा भाग, तसेच विंध्यपर्वतापासून कन्याकुमारीपर्यंतचा भाग याचे रूप उत्तर भागापेक्षा निराळे होते. डोंगर आणि पठारी प्रदेश, नद्यांची चिंचोळी खोरी, डोंगरांवर भरपूर पडणारा पाऊस यामुळे इथे सर्वत्र घनदाट जंगले होती. शेतीयोग्य जमीन कमी असल्याने इथे नागर संस्कृतीने मूळ धरले नाही, तर जंगलाभोवती निरनिराळ्या मानवी टोळ्यांची खेडी उभी राहिली. जंगल हेच त्यांच्या चरितार्थाचे साधन अनेक वर्षे होते.

उत्तरेकडील आक्रमकांचा शिरकाव, सागरी व्यापार यामुळे इथे सांस्कृतिक संक्रमण होत गेले. हळूहळू जंगल हटत गेले. नगरे उभी राहिली आणि शेतीचा प्रसार झाला. चालुक्य- राष्ट्रकूटांच्या काळापासून सुरू झालेले हे संक्रमण विजयनगर बहमनी काळापर्यंत चालूच राहिले. अठराव्या शतकापर्यंत परकीयांची आक्रमणे इथे सुरू राहिली. तरी ती उत्तर भागाइतकी प्रखर आणि स्थानिक नेत्यांची पाळेमुळे खणून काढणारी नव्हती. त्यामुळे इथली शेती, उद्योगधंदे यांमध्ये प्रादेशिक वैशिष्ट्ये टिकून राहिली. विविध प्रकारची धान्ये आणि पिके, जंगलातील विविध गोष्टींचा वापर ही ती प्रादेशिक वैशिष्ट्ये की जी अजूनही काही भागात आढळून येतात.

इंग्रजी अमलाबरोबर जी ज्ञान- विज्ञानाची घडी बसत गेली. ती भारताची भूचरणा, प्रादेशिक वैशिष्ट्ये आणि नैसर्गिक विविधता यांना प्राधान्य देणारी नव्हती. समशीतोष्ण कटिबंधात उत्क्रांत

झालेली तंत्रे, विचार आणि उपक्रम इथे जसेच्यातसे स्थापित करण्याचा तो प्रयत्न होता. हे ज्ञानामृत (?) पिऊन जे तृप्त झाले त्यांची नाळ भारतीय प्रादेशिक वैशिष्ट्यांशी कधीच जुळली नाही. स्वातंत्र्यापूर्वी आणि स्वतंत्र्योत्तर काळातही त्यांनी जे प्रयोग केले, त्यांनी भारताचे वातावरण, भूचरणा, नद्या आणि सागर, भूमी आणि माती यांची हानीच होत गेली. म्हणूनच जाणवते आहे सर्व प्रकारचे प्रदूषण- हवेचे, पाण्याचे, भूमीचे, सागराचे!

भारताच्या नकाशाकडे नजर टाका. माणसाने बदललेल्या निसर्गाचीच रूपे सगळीकडे पाहायला मिळतील. गेली तीन-साडेतीन हजार वर्षे ही क्रिया चालू आहे. राजस्थानच्या वाळवंटीकरणाची क्रिया माणसानेच तीव्र केली. पंजाबपासून कर्नाटकपर्यंतचा भाग शुष्क, कोरडा कोणी केला? आजही माणसाच्या तावडीतून सुटलेले काही वृक्ष इथे आढळतात. ते निमसदाहरित जंगलातले आहेत. त्यावरून एके काळी येते कोणते वनस्पतिजीवन असेल याची कल्पना येते. झाडी तुटली, झरे आटले, मातीतला ओलावा सरला तसा कमी पावसाचा हा प्रदेश अधिकाधिक कोरडा होत गेला. आजही राजस्थानात संरक्षण दिले, पाणी पुरवले तर वृक्षराजी उत्तम वाढते असे दिसून येते. पूर्व राजस्थानात पावसाचे प्रमाण बऱ्यापैकी म्हणून वृक्ष जगू शकतात. पश्चिम राजस्थानात ते कमी म्हणून उत्तम जातीचे गवत उगवत असे. ते काढून तिथे सतलज नदीचे पाणी आणण्याचा अट्टहास कोणाचा? स्थानिक पर्यावरणाचा थोडातरी विचार येथे दिसतो का? प्रादेशिक वैशिष्ट्यांकडे दुर्लक्ष केले जाते ते का?

महाराष्ट्रात मराठवाडा, नगर, सातारा, सांगली, सोलापूर हे जिल्हे वगैरे भाग पुष्कळसे कोरडे आहेत. तरीपण तिथल्या देवरायांमध्ये जुने सदाहरित व निमसदाहरित वृक्ष आढळतात. याचाच अर्थ कमी पाऊस असूनही ओलावा धरून ठेवला जात असेल तर विविध प्रकारचे वनस्पतीजीवन जगू शकते. पाणी, ओलावा असेल तर इथे निसर्गसंपत्तीवर आधारित, शेतीव्यतिरिक्त

ब्रिटिशांनी घालून दिलेली शिक्षणपद्धती आपण आंधळेपणाने वापरत आहोत. भारताचे वातावरण, पाणी, नैसर्गिक विविधता यांची दृढ ओळख करून घेण्यास त्यांचे आंतरसंबंध समजून घेण्यास वावच नाही. पर्यावरण शिक्षणाचा समावेश अभ्यासक्रमात करण्यात आला असला तरी प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या परिसरातील, परसातील निसर्गाची ओळख त्यात करून दिली पाहिजे.

इतर उद्योग चालू शकतील आणि तेही कमी खर्चात. त्याऐवजी महागड्या धरण योजना आणि कालवे बांधून, दुरून पाणी आणून शेती करण्यास इथे उत्तेजन दिले जाते. खरं तर अनियमित, कमी पावसाच्या प्रदेशात शेती करणे योग्य नाही. गवते, कुरणे, काष्ठवने व इतर वनस्पती यांवर आधारित उद्योग विकसित केले पाहिजेत. या गोष्टींकडे दुर्लक्ष का केले जाते?

याचे कारण एकच. आमच्या मनावर समशीतोष्ण कटिबंधात विकसित झालेले विचार आणि आचार यांची विलक्षण पकड आहे. ब्रिटिशांनी घालून दिलेली शिक्षणपद्धती आपण आंधळेपणाने वापरत आहोत. भारताचे वातावरण, पाणी, नैसर्गिक विविधता यांची दृढ ओळख करून घेण्यास त्यांचे आंतरसंबंध समजून घेण्यास वावच नाही. पर्यावरण शिक्षणाचा समावेश अभ्यासक्रमात करण्यात आला असला तरी प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या परिसरातील, परसातील निसर्गाची ओळख त्यात करून दिली पाहिजे. नैसर्गिक विविधतेचा प्रत्येकाच्या जीवनाशी असलेला संबंध स्पष्ट केला जात नाही. हे सगळे समजून न घेताच आपण आपल्या भूमीचा, पाण्याचा नैसर्गिक विविधतेचा नाश करून टाकीत आहोत. आपल्या आर्थिक प्रगतीचा पायाच उद्ध्वस्त करून टाकीत आहोत.

जिकडे तिकडे शेतीला उत्तेजन, आर्थिक साहाय्य देण्याऐवजी शेतीतून बाहेर पडून पर्यायी उद्योग करण्यास अर्थसाहाय्य हवे. शुष्क हवामानातील नैसर्गिक विविधता उदा. गवते, खुरट्या वनस्पती, औषधी वनस्पती, काष्ठ वनातील फळे, यांचे संवर्धन करून त्यापासून उत्पन्न घेण्यास सुरुवात केली पाहिजे. आहारात धान्ये आणि त्यावर प्रक्रिया केलेले पदार्थ यांचा वापर कमी करून नैसर्गिक विविधतेवर आधारित नवीन खाद्यप्रकार प्रचारात आणले पाहिजेत. त्यासाठी स्थानिक वनस्पती आणि जंगले यांची वाढ सार्वत्रिक केली पाहिजे. परदेशांतून वनस्पती, पिके, फळे आणवून त्यांचा होणारा प्रसार थांबवला पाहिजे.

निसर्गसंपत्तीवर आधारित स्थानिक माल व उद्योग यांना वाव

द्यायचा तर स्थानिक पातळीवर पुरेसे अधिकार व सत्ता हवी. म्हणजेच सत्तेचे विकेंद्रीकरण हवे. तेव्हाच अर्थतज्ज्ञांनी आदर्श म्हणून वाखाणलेली स्थानिक मालावर आधारलेली व स्थानिक लोकांच्या गरजा पुरवणारी अर्थव्यवस्था उभी राहील.

आयात केलेल्या महाग पेट्रोलवर आधारित आजची अर्थव्यवस्था बदलून स्थानिक खनिजे, निसर्गसंपत्ती आणि उर्जेचे स्रोत यांवर आधारित अर्थव्यवस्था रूढ केली पाहिजे. नैसर्गिक परिस्थितीच्या सम्यक ज्ञानावर शिक्षणव्यवस्था उभी केल्याशिवाय हे शक्य नाही.

परक्या हवामानात आणि नैसर्गिक परिस्थितीत जोपासली गेलेली आजची अर्थव्यवस्था माणसा-माणसातील दरी कायम करणारी, निसर्ग आणि माणूस यांची सारखीच पिळवणूक करणारी आणि माणसाची लालसा व उपभोग्य वृत्ती सतत वाढविण्यावरच भर देणारी आहे. शिक्षणाने ही जाण सार्वत्रिक झाली पाहिजे. त्याऐवजी चालू अर्थव्यवस्थेचे दासानुदास होण्यातच आजची शिक्षणपद्धती धन्यता मानीत आहे.

आज एक नामांकित शास्त्रज्ञ भारताचे राष्ट्रपती म्हणून निवडले गेले आहेत. तंत्रज्ञानाच्या बळावर भारताला एक महासत्ता बनविण्याची त्यांची आकांक्षा आहे. पण तंत्रज्ञानावर उभारलेली ही विश्वामित्री सृष्टी भारतातील प्रादेशिक वैशिष्ट्ये व निसर्ग यांना नष्ट करू पाहिल तर तिच्यात आणि आजच्या सर्वभक्षक अर्थव्यवस्थेत फारसा फरक राहणार नाही. कारण तंत्रज्ञान नेहमीच महाग असते आणि क्वचितच आम जनतेसाठी असते!

मानवी जीवनाचा पाया निसर्ग आहे. त्यावर आधारित व्यवस्थाच चिरंजीवी होऊ शकते.

प्रकाश गोळे

१/ ब अभिमानश्री हौ. सोसायटी.

पाषाण रस्ता, पुणे ४११००८